

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 15. до 21. марта 2005. године донијела је

ОДЛУКУ

I

Градитељска цјелина – **Бијела џамија (џамија Диван катиба Хајдара) у Сарајеву** проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: национални споменик).

Национални споменик чине: џамија, зграда мектеба, чесма и харем са турбетом.

Национални споменик се налази на локацији означеној као к.ч. број 2603 (нови премјер), што одговара к.ч. бр. 1, 2 и 3, махала XCIII – Сарајево (стари премјер), уписан у посједовни лист број 2246, з.к. уложак бр. XCIII/12 и XCIII /52 к.о. Сарајево II, Општина Стари град - Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

На национални споменик се примјењују мјере заштите утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене према Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (“Службене новине Федерације БиХ” бр. 2/02, 27/02 и 6/04).

II

Влада Федерације Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: Влада Федерације) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљњем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

С циљем трајне заштите националног споменика, утврђују се сљедеће мјере заштите које се односе на простор дефинисан у тачки I став 3 ове одлуке:

- дозвољени су само конзерваторско-рестаураторски радови, укључујући и радове чији је циљ презентација националног споменика, уз одобрење федералног министарства надлежног за просторно уређење и стручни надзор надлежне службе заштите наслеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине;

- приликом радова на рестаурацији и конзервацији објекта неопходно је сачувати изворни изглед објекта уз коришћење изворних материјала, примјењујући изворне методе обраде материјала и њихове уградње;
- на свим сусједним парцелама које граниче са заштићеним простором дозвољава се санација и адаптација постојећих објеката уз задржавање постојећих габаритних димензија и висина (сви објекти на којим се врше радови санације и адаптације морају да поштују грађевинску линију сусједних објеката и у приземљу и на спратовима); мјерилом и колоритом објекти не смију да одударају од објеката са амбијенталним вриједностима.

С циљем трајне заштите националног споменика, потребно је извршити техничко снимање објекта и након тога израдити пројекат конзерваторско-рестаураторских радова који ће обухватити:

- конструктивну санацију кровне конструкције која укључује измјену постојећег кровног покривача;
- конзерваторско-рестаураторске радове на софама џамије уз коришћење изворних материјала и техника (обрада дрвета, начин везивања елемената конструкције, употреба традиционалних везних средстава);
- уклањање са објекта свих елемената који знатно нарушавају његову аутентичност и који нису урађени у складу са принципима конзервације и рестаурације;
- одстрањивање капиларне влаге из зидова објекта;
- израду и спровођење програма презентације националног споменика;
- израду и спровођење пројекта електроилуминације националног споменика.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако а посебно надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, кантона, градске и општинске службе суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу да оштете национални споменик или да доведу у питање његову заштиту и конзервацију.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Федерације, федералном министарству надлежном за просторно уређење, надлежној служби заштите наслеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине и општинском органу управе надлежном за послове урбанизма и катастра ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на веб-страници Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Сходно члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

IX

Даном доношења ове одлуке брише се са Привремене листе националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ» број 33/02, «Службени гласник Републике Српске» број 79/02, «Службене новине Федерације БиХ» број 59/02 и «Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ» број 4/03) национални споменик уписан под редним бројем 536.

X

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објавиће се у «Службеном гласнику БиХ».

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеунер Ahunbay, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић, Љиљана Шево и Tina Wik.

Број: 07.2-2-21/05-4
15. марта 2005. године
Сарајево

Предсједавајућа Комисије
Амра Хаџимухамедовић

Образложење

I – УВОД

На основу Закона о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене према Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини члан 2 став 1, “национални споменик” је добро које је Комисија прогласила националним спомеником у складу са чл. V и VI Анекса 8, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ» број 33/02) све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу.

Комисија за очување националних споменика донијела је одлуку о стављању **Бијеле џамије (џамије Диван катиба Хајдара) у Сарајеву** на Привремену листу националних споменика БиХ, под редним бројем 536.

У складу са одредбама Закона, а на основу члана V став 4 Анекса 8 и члана 35 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, Комисија је приступила спровођењу поступка за доношење коначне одлуке о проглашењу добра националним спомеником.

II – ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У поступку који претходи доношењу коначне одлуке о проглашењу добра националним спомеником извршен је увид у:

- документацију о локацији имовине и сопственичку документацију (посједовни лист и копију катастарског плана),
- податке о садашњем стању и намјени добра, укључујући и опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама на рестаурацији и другој врсти радова на добру итд.,
- историјску, архитектонску и другу документарну грађу о добру.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра утврђено је следеће:

1. Подаци о добру

Локација

Градитељска цјелина Бијеле џамије (**џамије Диван катиба Хајдара) у Сарајеву** налази се на Вратнику, у махали месџида Диван катиба Хајдара.

Џамија је лоцирана на углу данашњих улица Бијела чесма и Џанина улица (Кршиловац) и у непосредној је близини касарне Јајце.

Градитељска цјелина обухвата к.ч. број 2603 (нови премјер), што одговара к.ч. бр. 1, 2 и 3, махала XCIII – Сарајево (стари премјер), уписан у посједовни лист број 2246, бр. з.к. ул. XCIII/12 и XCIII/52 к.о. Сарајево II, сопствеништво Исламске вјерске заједнице у Босни и Херцеговини, Општина Стари град - Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

Историјски подаци

У периоду касног средњег вијека територија жупе Врхбосне била је подијељена на више мањих жупа (котара или кнежија). На тој територији издвајале су се двије природне цјелине: цјелина Сарајевског поља и долина

Миљацке, у чијој се котлини налази центар града Сарајева, са околним сјеверним и јужним побрђима. Ту су саграђена три касносредњовјековна града: Теферић изнад Крупца, Стари град у Булозима и град на мјесту данашње Бијеле табије на Вратнику.

На подручју данашње **Бијеле табије на Вратнику** налазило се утврђење, испод ког је никло подграђе у ком османски извори из друге половине XV вијека биљеже и 8 дубровачких домова (*Бејтић, 1979, 107-148*).¹

Послије Иса-бега Исхаковића многи намјесници, богатији трговци и занатлије, подизањем разних објеката вјерског, друштвеног, економског, културног карактера, утицали су да Сарајево, посебно током XVI вијека, када настају и најзначајнија архитектонска остварења османског доба, постане највећи и најзначајнији град у Босни и Херцеговини. На његов урбани развој утицала је повољна политичка ситуација у Османском Царству. Наиме, помјерање граница према сјеверу допринијело је општој стабилизацији у унутрашњости, те су били створени услови за бржи развој градских насеља.

Број стамбених четврти - махала у граду (што је најбољи показалац урбане развијености) показује да је Сарајево баш у XVI вијеку било на врху свог урбаног развоја. Крајем XV вијека град је имао три, а крајем XVI вијека 91 махалу. Да се Сарајево најинтензивније развијало у XVI вијеку показује и податак да је почетком XVII вијека био већ изграђен готово сав простор који је сачињавао градску територију до аустроугарске окупације.

Вратнички град обухвата површину од 495.565 м². Састоји се од 11 махала и у његов састав улази дио дванаесте. Све оне су, према датумима градње џамија² у њима, већ биле формиране током XVI вијека (*Траљић, 1937, 8-12, 17*).

То су махале:

1. Гердани ел-Хаџи Хусеин Хусејн мехаллеси

Махала Строчићи у којој је подигнут најстарији месџид на Вратнику 1473.године (Траљић, 1937, 33-34; Бејтић, 1973, 341).

2. Топал Еинехан мехаллеси

Основана је прије 1528. године. Касније названа Лубина махала. У њој је изграђена између 1528 -1557. године џамија Топал заде хаџи Инханаге (Еинехана), названа Лубина (Траљић, 1937, 34-36; Бејтић, 1973, 234).

3. Дивани катиб мехаллеси - хаџи Хајдара - Бијела џамија, *изграђена прије 1545. године (Траљић, 1937, 36-40; Бејтић, 1973, 168,226,262).*

4. Синан војвода мехаллеси месџид зван Мала џамија или Под орахом *коју је саградила прије 1552. године жена војводе Синанудина Јусуфа (Траљић, 1937, 40 - 43; Бејтић, 1973).*

5. Неш-заде ел-Хаџи Хусеин мехаллеси у Долу (*Траљић, 1937, 47; Бејтић, 1973, 141*).

¹ Опширније у одлуци о проглашењу старог града Вратника националним спомеником БиХ.

² Највећи број објеката подизаних током XV и XVI вијека представљају џамије. Осим њихове основне улоге као сакралних и културно-просвјетних објеката, џамије су представљале и центре махала које су носиле имена оснивача џамије. Као и остали објекти исламске архитектуре, џамије су грађене као задужбине појединаца. Установљавањем вакуфа омогућавала се не само изградња џамије него и њено функционисање. Иначе, вакуфи су одиграли веома значајну улогу у развоју Сарајева. Вакуфска средства која су улагана у изградњу града била су импозантна. То показује неколико пописа вакуфа садржаних у дефтерима босанског санџака. Током XV и XVI вијека у Сарајеву је саграђено 70 месџида и 35 џамија. Ипак, најзначајнија архитектонска остварења настала су у XVI вијеку (*Златар*).

6. Хасан Иплицик мехаллеси у народу звана Широкац.
Џамија Иплицик Синана изграђена прије 1565. године (Траљић, 1937, 47; Бејтић, 1973, 199).
7. Кади Ахмед-ефенди мехаллеси
Под Топовима у којој је саграђен послје 1565. године на Кршиловцу месџид Ахмеда-ефендије, звану "Под Ичкалом", или "Под градом" (Траљић, 1937, 47; Бејтић, 189).
8. Хаваџе-заде ел-Хаџи Мустафа мехаллеси
у којој је џамија На Муслуку саграђена 1587. године (Траљић, 1937, 43-44; Бејтић, 1973, 239).
9. Касап-заде ел-Хаџи Ибрахим мехаллеси
на Царини, уствари, у улици Испод ораха, изграђена послје 1565. године (Траљић, 1937, 44; Скарић, 1937, 76; Бејтић, 1973, 16, 189-190).
10. Сагр ел-Хаџи Махмуд мехаллеси у Хендеку
у којој је џамија саграђена послје 1565. године (Траљић, 1937, 47; Скарић, 1937, 76; Бејтић, 1973, 316).
11. Мокро-заде ел-Хаџи Синан мехаллеси у Чебеџијама,
почела се формирати поткрај XVI вијека. На највишем брежуљку кога је обухватао вратнички град саграђена је историмена џамија (Траљић, 1937, 46, Бејтић, 1973, 131-132).
12. Дио Шејх Муслихудић мехаллеси на Плочи (Траљић, 1937, 30; Бејтић, 1973, 16, 301, Траљић, 1937, 30).

У непосредној близини данашње касарне Јајце изграђена је **Бијела џамија** коју је послје 1536, а прије 1545. године подигао Гази Хусрев-бегов диван катиб (секретар) хаџи-Хајдар ефендија, син Абдулахов. (Траљић, стр. 36). Становао је у Сарач Алијиној махали (Врбањуша) и, пошто се обогатио, саградио је џамију и мектеб. Године 952. по Х. (1545) умро је на повратку из Мекке и сахрањен је у посебном турбету које се налази у харему џамије³.

Није познато колико је Хајдар ефендија увакуфио средстава за издржавање својих задужбина, али је позната једна његова наредба, да се сваки дан у џамији учи по 6 џузова (дијелова)⁴ Кур'ана. Он је при томе обезбиједио средства за само 2 џуза, а учење остала 4 увакуфио је његов брат и предао их мутевелији овог вакуфа Алији, сину Јусуфовом. Као вакуф ове џамије помињу се два дућана у Табаџима до потока Мошћанице. Ови дућани су изгорјели у великом пожару који је захватио Сарајево (Траљић, стр. 37).

Године 1697. као имам ове џамије помиње се извјесни Ахмед, а мујезини су били извјесни Мустафа и Исмаил (Траљић, стр. 37).

Мула Мустафа Башескија помиње неког ћоравог Османа, који је четрдесет година учио езан на **бијелој** мунари. Он је умро 1776. године (Траљић, стр. 37).

Године 1896. умро је имам ове џамије Мула Хасан Прозорац, а наслиједио га је брат Мула Јусуф. Почетком XX вијека имам џамије је био Абдулах еф. Фочак. (Траљић, стр. 37).

Године 1874. уз џамију је саграђена сахат-кула од дрвета. У њој је био смјештен стари сат Гази Хусрев-бегове сахат-куле и пошто се при јачем вјетру љуљала, становници околних махала су је порушили због страха да се сама не сруши и не повриједи некога (Крешевљаковић, 1991, стр. 496).

³ Приповиједа се да је хаџи Хајдар ефендија остављао празне одреске од калема и толико их сакупио да су на томе гријали воду ком су га окупали када је умро.

⁴ Кур'ан садржи 30 џузева. Сваки џуз садржи 10 листова или 20 страница. Има 114 сура.

Према Траљићевом мишљењу, у харему Бијеле џамије налазио се **Диван катиб Хајдар ефендије Женски мектеб** о коме нема никаквих података све до 1697. године. Прије те године у овој џамији био је муалим Хасан Суфи. С обзиром на то да су средства за одржавање мектеба била потрошена, затражено је од Цариграда да обезбиједи средства из којих би се дио уступио за плату муалима.

Половином XIX вијека муалима мектеба је била Хафиз Хамша, кћи Мула Абдије Каралића, која је учила дјецу све до 1274. по Х. (1858) године. На њено мјесто дошао је џамијски имам Мула Хасан Прозорац, који је умро 1869. године. Њега је наслиједио Хаџи Хафиз Мустафа Лулеџија. Године 1878. овај мектеб био је затворен.

У току рата у Босни и Херцеговини 1992 – 1995. године објекат је гранатиран и евидентирана су бројна оштећења кровне конструкције, зидова и мунаре која је била директно погођена у дио изнад шерефе. Том приликом у потпуности је изгорјела њена кровна конструкција.

2. Опис добра

Приступ у харем џамије **Диван катиба Хајдара – Бијеле џамије у Сарајеву** могућ је из два правца, са сјеверне стране из Џинине улице и са јужне стране из улице Бијела џамија.

Џамија

Према концепту просторне организације, џамија **Диван катиба Хајдара – Бијела џамија** у Сарајеву припада једнопросторним џамијама са спољним дрвеним софама, четвороводним кровом и каменом мунаром⁵. У Босни и Херцеговини овај тип џамија гради се непрекидно од средине XV вијека. (*Бећирбеговић, 43*).

У концепцији основе, џамије овог типа имају идентичне основне просторе као и поткуполне џамије (улазни тријем и простор за молитву) али им другачија изведба и просторно обликовање дају потпуно нови архитектонски израз. Код ових џамија су улазни тријем, централни молитвени простор повезани четвороводним кровом у једну цјелину, чиме су у просторном изгледу добијени потпуно нови пропорцијски односи (*Бећирбеговић, стр. 43*).

Основа зиданог дијела џамије је приближно квадратична са спољним димензијама око 10,90 x 11,65 метара.

Са сјеверозападне стране објекта налазе се дрвене софе димензија 13,23 x 4,80 метара које су са зиданим дијелом објекта покривене јединственим кровом, тако да укупна дужина објекта у правцу југоисток – сјеверозапад износи 15,70 метара.

Џамија има зидове дебљине око 0,80 м - југозападни и сјевероисточни зид и 0,77 метара – сјеверозападни и југоисточни. У доњим зонама зидови су урађени од камена, а горње зоне од ћерпича. На спољним фасадама објекта испод слоја малтера видљиве су (нарочито на источном углу објекта) дрвене храстове хатуле.

Унутрашњи молитвени простор има димензије 9,25 (југозапад-сјевероисток) x 10,12 (југоисток – сјеверозапад) метара. Затворен је равном

---

⁵ У Босни и Херцеговини ових џамија има много више него поткуполних. Према статистици из 1933. године, било их је 223 или процентуално око 20 одсто. У Босни их је било изграђено 158 или 16 одсто, а у Херцеговини тај број је био већи и износи 65 или 51 одсто. Према подацима наведеним у статистици, највише их је било у сарајевском муфтилуку, 101.

дрвеном таваницом са шишетима од јелове даске. Висина унутрашњег корисног простора, мјерено од пода џамије до таванице, износи више од 5,50 м.

Под џамије је изведен од јелових дасака дебљине 42 мм. Цјелокупан ентеријер џамије је омалтерисан и окречен бијелом бојом.

Уз сјеверозападни и један мањи дио југозападног зида џамије налази се дрвени махфил коме се приступа кроз степениште мунаре. Димензије махфила износе 9,25 x 3,00 метра (мјерено уз сјеверозападни зид). Дужина препуштеног дијела на југозападној страни износи 1,75 метара. Укупна површина дрвеног махфила износи око 35 м². Конструкција махфила ослања се на четири дрвена стуба постављена на удаљеноости од 2,94 метра од сјеверозападног зида.

Репрезентативнијем изгледу џамије, осим камене мунара, доприносе два хоризонтална реда прозора правоугаоног облика. Број отвора доњег хоризонталног реда идентичан је броју отвора горњег појаса – са сјеверозападне – улазне стране на фасадама се налазе по два, са југозападне и сјевероисточне по три и са југоисточне стране по два прозора у сваком појасу. Прозорских отвора има укупно 20.

Доњи хоризонтални појас чине прозорски отвори димензија око 75x130 цм, који са спољне стране имају једноставне дрвене оквире и демире од кованог гвожђа, а прозори горњег хоризонталног појаса нешто су виши. Њихове димензије износе око 75x140 цм. Постављени су у истим вертикалним осовинама као и прозори првог појаса. И доњи и горњи прозори су равно завршени.

Тарих о градњи џамије или о њеном поправку не постоји, нити је његово мјесто видљиво. Улаз у објекат омогућен је дрвеним двокрилним вратима новије израде.

Простор **михраба** је широк око 1,85 м. Извучен је из равни зида за 25 цм. Оквир михраба је правоугаон са врло једноставним профилацијама - тракама ширине 45 цм. Полукружна михрабска ниша је широка око 1,0 м, односно радијус износи 52 цм и засведена је бојеном сталактитном декорацијом.

Мимбер је изведен од дрвета и новије је израде.

Дрвене софе џамије представљају њен најрепрезентативнији дио. Употреба дрвета због конструктивних разлога (потреба да се савлада велики распон) дала је овом дијелу објекта посебан архитектонски израз.

Конструкција софа састављена је од низа дрвених стубова, греда и косника. Да би се повећао молитвени простор, софама је додата и горња етажа која служи као спољни махфил објекта.

Доња етажа има димензије 13,23 x 4,80 метара. Са бочних страна (југозападне и сјевероисточне стране) затворена је зидом од дасака дебљине 25,4 мм. Од нивоа терена подигнута је око 50 цм, што је постигнуто каменим зидом на који је причвршћена дрвена потконструкција на коју је покован дашчани под. На обје стране каменог подножја софа, на мјесту гдје се изува обућа, уочава се по неколико отвора висине 40 цм чија намјена није позната. Корисна површина доње етаже износи око 62,50 м².

Горња етажа је отворена на све три стране. Њена површина је већа због дијелова који су са сјевероисточне и сјеверозападне стране препуштени за 1,40, односно 2,90 метара и износи око 93,00 м².

Приступ горњој етажи остварен је дрвеним степеништем које се налази са сјевероисточне стране објекта. Ширина степеништа износи око 1 метар. Степениште је са југозападне стране затворено дрвеним вратима. Раније се улаз у степениште налазио са сјеверозападне стране, паралелно са главним

улазом у објекат, на шта упућују трагови ранијих врата на дрвеној огради и симболично полукружно приковани ексери који наглашавају ранији улаз.

На сјеверозападној - улазној страни налази се седам стубова који формирају укупно шест отвора. Висина стубова идентична је спратној висини објекта. На стубове се преко декорисаног дрвеног јастука ослања кровна греда а преко ње и остатак кровне конструкције објекта.

Улаз у џамију се налази између трећег и четвртог стуба, односно у трећем отвору. Стубови су квадратне основе и њихове димензије износе од 22/22, 24/24 до 28/28 цм. У софама се налази укупно 16 стубова.

На стубове на сјеверозападној страни објекта (предња страна софа) поковане су дрвене конзоле на које је ослоњена хоризонтална греда димензија пресека 28/28. Она пролази цијелом дужином софа и, заједно са гредом која је постављена уз зидани дио објекта, представља њену примарну носиву конструкцију. Дужина греде износи око 14 метара и изведена је од једног комада дрвета.

На ову конструкцију ослања се секундарна носива конструкција сачињена од греда мањег пресека димензија око 20/20 цм пореданих на размаку од око 40-50 цм. Дужина ових греда износи од 4,80 – 6,20 метара (на мјестима са препустом).

На мјестима на којима је дошло до препуштања горње етаже уз конструктивне елементе јављају се декоративне конзолице. Овакве конзолице честе су при украшавању унутрашњих дрвених махфила (махфил Брдске џамије у Тузли, Мокро-заде џамија, Касим Катиб џамија...)

По секундарној носивој конструкцији поковане су дрвене даске дебљине 25,4 мм које, уствари, представљају под горње етаже.

Према изгледу ограда софа је идентична оградама какве се сусрећу код махфила џамија. Састављена је од низа летвица и рубних стубића са профилисаним завршетком. Висина ограде у приземљу износи око 1,40 метара а на спрату њена висина је око 70 цм.

Због многих интервенција насталих у каснијим периодима, кровна конструкција објекта изгледа неуобичајено. На њој се јавља мноштво разних конструктивних елемената који понекад изгледају као да носе сами себе.

Мунара Бијеле џамије

Мунара има дванаестоструку основу. Њена укупна висина без алема износи 26,35 метара, Подножје мунаре има готово квадратну основу димензија 2,16 x 2,10 метара и висину од 3,96 метара. Почетак тијела мунаре је наглашен једноставним вијенцем и декорисан стилизованим бојеним орнаментима.

Под шерефе се налази на висини од 17,50 метара. Ширина ходног дијела износи око 48 цм. Ширине страница мунаре измјерене на шерефи износе око 45 цм. Доња страна шерефе је без икаквих декорација изузев два хоризонтална полукружна вијенца. Димензије ограде су 73x90 цм, а њена дебљина износи 8 цм. Блокови ограде су при врху и дну благо профилисани. Међусобно су повезани жељезним кламфама утиснутим у олово.

Висина зиданог дијела мунаре се завршава на коти 22,50 метара одакле почиње кровна конструкција која је висока 3,86 метара. Укупна ширина мунаре на врху њеног зиданог дијела износи 1,60 метара.

Дио мунаре смјештен испод крова декорисан је слијепим аркадама чија је површина обојена зеленом уљаном бојом.

Дворишни зид и улаз

Џамијски зид је раније био урађен од ћерпича и покривен ћеремидом. У зиду су били остављени правоугаони прозорски отвори са жељезним демирима. Улази у џамијско двориште се налазе са сјеверне и јужне стране. Источни улаз је наглашен већом висином кровне конструкције.

Посљедњим интервенцијама које су урађене послје рата зид је у цјелини саниран. Због слоја малтера, није могуће утврдити да ли су сачувани оригинални састав и структура зида или је употријебљен нови грађевински материјал.

Зграда мектеба

Зграда мектеба има правоугаону основу димензија око 4,90 x 6,90 метара. Приземни објекат покривен јечетверострешним дрвеним кровом са ћеремидом као кровним покривачем.

Улаз у објекат се налази са сјеверне стране гдје се кроз једнокрилна дрвена врата улази у простор абдестхане и мектеба. Са исте стране се налази прозорски отвор димензија 80 x 80 цм са гвозденим демирима. На објекту су видљива још два прозорска отвора са јужне и један са западне стране.

Зграда мектеба је санирана након рата у Босни и Херцеговини заједно са харемским зидом.

Бијела чесма

Уз харем Бијеле џамије, са њене југоисточне стране, у Џининој улици изграђена је 1815. године чесма⁶ са каменим коритом. Ово је била једина чесма са десне стране Миљацке до које је вода ишла «уз улицу» и на којој је на посебној табли уклесан натпис са стиховима на турском језику. Натпис се односи на обнову чесме.

Претпоставља се да је оснивач џамије Диван катиб Хајдар још 1545. године на овом мјесту подигао чесму која је овом приликом замијењена.

Текст натписа гласи:

**«Други добротвор, Хатиџа ханума, кћи
хаџи Махмутова,
Обновила је чесму и довела чисту воду, па
Тиме оживјела људе,
Нека јој (добротворки) Бог олакша улазак у
Високи рај Фирдевс.»**

7. Рамазана 1230. по Х. (16. 8. 1815) године.

Некада су са обје стране каменог корита била изведена прала на којима се прало рубље. Изнад чесме је био саграђен и дрвени кров. У њу је 1890. године уведен градски водовод (*Крешевљаковић, стр. 320-321*).

Чесма је у цјелини грађена од блокова кречњака (камен хреша) међусобно повезаних кречним малтером. Ширина чесме износи 1,25 метара, а њена укупна висина, заједно са коритом, износи око 2,00 метра. Дебљина

---

⁶ Чесме су мале камене градње које имају ниски зидић са декоративним плитко профилисаним шиљатим луком и урезаним декоративним натписом, те камено корито у подножју овог зидића. Тим скромним средствима, стилизацијом лука и натписа, ипак је постигнут архитектонски ефекат који је још обогачен живом водом. Чесме се граде уз џамије, али и уз улице, махалке, на чаршији, те на отвореним путевима (Реџић, стр. 139-141).

каменог зида чесме је више од 1,50 метара. Само корито је широко 70 цм и високо око 50 цм. Предња страна корита је дебљине 10 цм, а дебљина бочних страница је око 25 цм.

Чесма је грађена од укупно четири хоризонтална реда камених блокова. На врху се налази пети завршни слој дебљине 20 цм који је за 10 цм препуштен преко вертикалне равни зида чесме.

Чесма је низ година била у веома запушеном стању.

Харем

Уз Бијелу џамију налази се турбе њеног оснивача и мањи харем са тридесетак нишана.

Турбе Диван катиба Хајдар ефендије

Ово турбе је смјештено са источне стране џамије и оријентисано је у правцу сјевероисток – југозапад.

Основа турбета је приближно квадратична са димензијама око 3,50 x 3,80 метара. Конструкцију турбета чине четири камена стуба осмоугаоног пресјека.

Стубови турбета су међусобно спојени витичастим луковима. Зидана купола турбета ослања се на ову конструкцију преко пандатифа.

Турбе је у цјелини зидано од фино клесаних блокова камена седре. На врху турбета се налази алем.

Турбе је раније било омалтерисано кречним малтером и покривено четворострешним кровом са покривачем од поцинчаног лима.

У турбету се налази саркофаг димензија 2,00 x 1,40 метара. Висина саркофага износи 70 цм. Над саркофагом се налазе два нишана израђена од дрвета која су касније обојена. Овакви нишани представљају једине нишане од дрвета⁷ који су остали сачувани у Сарајеву, а који потичу из XVII вијека. Основа нишана је квадратична и износи 12 x 12 цм.

Нишани су рађени по узору на скопаљске нишане XVI вијека са декорисаним турбаном и розетом на ножном нишану. На нишану нема натписа, али се зна да је ту сахрањен оснивач џамије (*Крешевљаковић, стр. 320-321*).⁸

Нишан Хасана, сина Хусејинова

Овај нишан урађен је од скопског мермера. Натпис се налазио на узглавном нишану. Плоче саркофага су још увијек на мјесту, али је нишан, према Мујезиновићу, нестао.

Натпис је био исписан на све четири стране:

«Преминуо је Хасан, син Хусејинов.

Нека Бог опрости (грјехе) њему и његовим родитељима.

У задњој декади часног мјесеца Шабана

девет стотина педесет и пете године.»

(24. 9. 1548. године)

Нишан Фатиме, кћери Мустафа ефендије, писара у Оџаку

⁷ Предање каже да су на овом мјесту били златни нишани (вјероватно са позлатом на натпису) које је војска Еугена Савојског однјела са собом.

⁸ Траљић, међутим, наводи податак да је врло вјероватно да је, пошто је покојник умро на путу за Мекку, ту сахрањен неко други, чак неко од његове родбине (Траљић, стр. 38).

Нишан је раније имао дјевојачку капу украшену цвјетовима која је одбијена и нестала са мјеста на коме се налази нишан.

Натпис на нишану је у прози на турском језику, уклесан са једне стране нишана.

**«Он (Бог) је вјечни творац. Умрла и покојна Фатима,
кћи Мустафа ефендије, писара у оџаку.
За њезину душу (проучи) Фатиху. 1 реџеба 1231.»**
(28. 5. 1816. године)

Нишан Мустафа ефендије, оџак катиба

Мустафа ефендија је био отац умрле Фатиме, чији је нишан раније описан. На узглавном нишану висине 1,32 метра и основе 19x19 цм, са улеманским турбаном, уклесан је натпис са двије стране нишана:

**«Он (Бог) је вјечни творац.
Умрли од Бога упокојени
припадник часног ешрафа Мустафа ефендија,
син мула-Ахмеда, катиб у оџаку.
Умро је 15. дана мјесеца шабана 1255.»** (24. 10. 1839. године)
Са друге стране нишана је текст чији превод гласи:
**«Од посјете гробу сврха је молитва.
Оно што смо ми данас ви ћете бити сутра.
За божију љубав (проучи) Фатиху.»**

Нишан Гавас-баше Хаџи-Мехмеда

Узглавни нишан на коме је уклесан натпис у прози има на себи посебну капу са великом кићанком, а са једне стране исклесан је дуги нож. Узглавни нишан, висине 1,45 метара и основице 18x18 цм, има сантрач. Натпис на нишану је сљедећи:

**«Он (Бог) је вјечни творац.
Умрли од Бога упокојени
Хаџи Мехмед реис-ага,
син Хасана из Кутахије,
гавас баша бившег румелијског валије Ахмеда Зекерија-паше.
За његову душу
(проучи) Фатиху. 28. џумадел-ахира 1255. године.»**
(8. 9. 1939. године)

Нишан Муалиме Мула Хамше (муалима женског мектеба џамије)

Овај надгробник има једноставне женске нишане висине 70 цм и основице 40x16 цм. На нишану је текст у прози који гласи:

**«Ах смрти,
Умрла и од Бога упокојена мула Хамша,
из касабе Олова,
дјевојка кћи Мулалића Авдије,
була у Сабурину кућном мектебу.
За њену душу
(проучи) Фатиху.
Умрла мјесеца реџеба 1274.»**
(15.2. – 16.3. 1858. године)

У харему се налазе и нишани са натписом који припадају:

- Хаџи Сулејману Ернезију, који је умро 1255. по Х. (1810/11. године);
- Мула Хасана Прозорца, који је умро 1286. по Х. (1869/70. године);
- Ђулсе, жене Прозорца мула Хасана, која је умрла 1298. по Х. (1881. године).

Међу недатираним нишанима истиче се један нишан са турбаном који је урађен од камена миљевине, богато украшен разним орнаментима (*Муџезиновић, стр. 319-320*). У харему је у новије вријеме извршено неколико укопа. Овдје су сахрањени становници махале који су погинули приликом гранатирања џамије и простора око ње.

3. Досадашња законска заштита

Рјешењем Земаљског завода за заштиту споменика културе и природних ријеткости НРБиХ из Сарајева број 681/50 објект Бијела џамија у Сарајеву, у дворишту на углу улица Џинине и Бијеле чесме, сопствеништво вакуфа Бијеле џамије бр. к.ч. 1 у гр. ул. бр. ХСIII /52 стављен је под заштиту државе.

На истом документу дописан руком налази се податак да је регистрована заштита под бројем 671/50 од 10. 5. 1971. године.

Ово добро се налази у склопу урбане цјелине Сарајева, која је Просторним планом Босне и Херцеговине из 1980. године сврстана у 0 (нулту) категорију.

На Привременој листи националних споменика Комисије за очување националних споменика добро је уписано под редним бројем 536.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Примјетно је да су на објекту у неколико наврата вршене одређене интервенције које су рађене без пројекта и надзора службе заштите. Највећи дио ових активности вршен је на зиданом дијелу објекта гдје су замијењени прозорски отвори, дограђена мала абдестхана уз јужни угао спољних софа, бетонирани или малтерисани одређене површине, уведено плинско гријање у објект...

Радови на санацији оштећења на Бијелој џамији почели су почетком деведесетих година прошлог вијека и трају до данас и обављају се уз стручни надзор Кантоналног завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа у Сарајеву.

Извршено је сљедеће:

ЧЕСМА

- конзерваторско-рестаураторски радови на чесми (означавање, демонтажа, чишћење од наслага, чишћење спојница и поновна монтажа блокова камена),
- промјена луле на чесми (до тада је на чесми била постављена обична славина за воду).

МУНАРА

- постављање челичне скеле око мунаре до висине од 17,50 метара,
- демонтажа оштећених дијелова шерефе од укупно 24 камене плоче дебљине 8 цм,
- демонтажа остатака ограде шерефе дебљине 7 цм,

- демонтажа седрених блокова каце мунаре скидањем блок по блок са обилјежавањем и пажљивим слагањем.
- чишћење свих оштећених подлога и спојница.
- инјектирање спојница под притиском цементним млијеком. као и инјектирање пукотина дужине 2 м,
- скидање остатака малтера са мунаре,
- брушење седре,
- набавка камених плоча од кречњака (укупно 24 плоче дебљине 8 цм) са уграђивањем у продужно цементном малтеру и са спајањем жељезним кламфама,
- бетонирање аб плоче на платоу шереве дебљине 8 цм са нагибом од 3 одсто према спољној страни,
- зидање каце мунаре означеним седреним блоковима дебљине 15 цм,
- зидање каце мунаре новим седреним блоковима у продужно цементном малтеру,
- рестаурација профилација – обруча од седре при врху и дну мунаре (елементи висине 10 цм су причвршћени у продужно цементном малтеру 1:3:9),
- израда кровне конструкције мунаре од чамовог дрвета,
- постављање дрвене потконструкције за кровни покривач,
- набавка и резање бакарних плоча дебљине 1 мм и димензија 50 x 190 цм и постављање на припремљену подлогу,
- израда и уградња новог алама,
- малтерисање мунаре кречним малтером 1:2 са израдом бојене декорације,
- израда и постављање ограде шереве.

ОСТАЛИ РАДОВИ ОБАВЉЕНИ НАКОН 2002. ГОДИНЕ

- чишћење камених седрених блокова на турбету,
- конструктивна санација надгробног сандука,
- санација џамијског зида са изградњом кровне конструкције и покривање цријепом,
- санација зграде мектеба.

5. Садашње стање добра

Изласком на терен утврђено је сљедеће:

- на објекту су вршене или се врше одређене интервенције које могу да доведу до нарушавања изгледа објекта,
- објекат џамије угрожен је дјеловањем капиларне влаге која се појавила на сјевероисточном и југоисточном зиду објекта,
- на објекту је уграђена нова столарија – прозорски отвори и врата, остаци старе конструкције – мушепци – видљиви су на горњој етажи софа,
- за покривање џамије коришћен је фалцовани цријеп,
- у подгледу кровне конструкције уочавају се елементи који су уграђени недавно,

- на објекту су примјетна оштећења настала у току рата, а која нису у потпуности санирана. То се односи на оштећења на фасади настала продором дијелова артиљеријских пројектила,
- у горњим зонама сјеверозападног зида објекта примјетна су оштећења услед продора воде, настала у периоду када је објекат био тешко оштећен,
- конструкција дрвених стубова и дијела греда софа је у добром стању,
- видљива су оштећења на препустима горње етаже софа,
- поједини дрвени декоративни елементи са дрвених софа недостају,
- подови доње етаже софа су у врло лошем стању,
- ограде доње и горње етаже дрвених софа су у врло лошем стању,
- санација саркофага у турбету Диван катиба Хајдар ефендије изведена је у бетону;
- на мунари су на нивоу шерефе уграђене антене за мобилну телефонију које знатно нарушавају изглед џамије,
- уређај којим се антене снабдијевају електричном енергијом се налази у подножју мунаре и својим изгледом нарушава изглед објекта.

Објекат захтијева хитне мјере заштите, посебно дрвени дио софа.

III– ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критеријуме за проглашење добара националним спомеником («Службени гласник БиХ» бр. 32/02 и 15/03), Комисија је донијела одлуку као у диспозитиву. Одлука је заснована на сљедећим критеријумима:

A. Временско одређење

Б. Историјска вриједност

Ц. Умјетничка и естетска вриједност

- i. квалитет обраде,
- ii. квалитет материјала,
- iii. пропорције,
- iv. композиција,
- v. вриједност детаља,
- vi. вриједност конструкције.

Е. Симболичка вриједност

- i. онтолошка вриједност,
- ii. сакрална вриједност,
- iii. традиционална вриједност,
- iv. везаност за ритуале или обреде,
- v. значај за идентитет групе људи.

Ф. Амбијентална вриједност

- i. однос облика према осталим дијеловима цјелине,
- ii. значење у структури и слици града,
- iii. објекат или група објеката је дио цјелине или подручја.

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- посједовни лист,
- фото-документација,
- графички прилози.

Коришћена литература

У току вођења поступка проглашења градитељске цјелине џамије **Диван катиба Хајдар ефендије – Бијеле џамије у Сарајеву** националним спомеником БиХ коришћена је сљедећа литература:

1914. Трухелка, Ђиро, *Осврт на културне средовјечне споменике. Вођа кроз средовјечну збирку Земаљског музеја у Сарајеву*, по. XXVII , Сарајево, 1914, 221-252.
1929. Скорић, Владислав, *Постанак Сарајева и његов територијални развитак у 15. и 16. вијеку*, Гл. Земаљског музеја у Сарајеву XLI , вол. 2, Сарајево, 1929, 41-55.
1937. Траљић, Мустафа, *Сарајевски град Вратник*, Сарајево, 1937.
1937. Скорић, Владислав, *Сарајево и његова околина од најстаријих времена до аустроугарске окупације, Изабрани радови I*, "Веселин Маслеша", Сарајево, 1985.
1953. Крешевљаковић, Хамдија, *Стари босански градови*, Наше старине I, Сарајево, 1953, 7-45.
1956. Крешевљаковић, Хамдија, *Сараји или двори босанских намјесника*, Наше старине III, Сарајево, 1956.
1960. Шабановић, Хазим, *Постанак и развој Сарајева*, Proceedings of the Scientific Society of BiH, бк. 5, Сарајево, 1960.
1964. Шабановић, Хазим, *Крајиште Иса – бега Исхаковића, Збирни катастарски попис из 1455. године*, Сарајево, 1964.
1969. Крешевљаковић, Хамдија, *Сарајево за вријеме аустроугарске управе (1878-1918)*, Сарајево, 1969.
1973. Бејтић, Алија, *Улице и тргови Сарајева, топографија, генеза и топонимија*, Музеј града Сарајева, Сарајево, 1973.
1984. Андрејевић, Андреј, *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији – куполне џамије*, издање Филозофски факултет у Београду, Институт за историју и уметност, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Београд, 1984.

1978. Ковачевић-Којић, Десанка, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево, 1978.
1979. Бејтић, Алија, *Средњовјековни град Ходидид био је на Вратнику у Сарајеву*, књ. LXIV , Академија наука и умјетности, књ. 20, Сарајево, 1979, 107-148.
1981. Ayverdi, Ekrem Hakki, *Agrupada Osmanli mimari esselistanbul*, Истанбул, 1981.
1997. Фекежа, Лидија, *Резултати новијих археолошких истраживања касноантичких и средњовјековних локалитета на подручју Сарајева*, Сарајево, 1997, 19-34.
1997. Златар, Бехија, *Златни период Сарајева*, Сарајево, 1997.
1998. Мујезиновић, Мехмед, *Исламска епиграфика Босне и Херцеговине*, књига I, 3. издање, библиотека "Културно наслеђе", Сарајево Publishing , 1998.

Документација Кантоналног завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђења Сарајево
РИЈАСЕТ ИЗБИХ, Уништавање исламских објеката, <http://www.rijaset.net/CIA/gallery/>

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:
*Мирзах Фочо, дипломирани инжењер архитектуре,
сарадник за градитељске цјелине и културне крајолике
у Комисији за очување националних споменика*